

edilen mükâfatlar da dikkat çekecek şekilde mübalağalı görünmektedir. Zâhîrî mânalarına bağlı olarak birer dinî hüküm kabul edilmeleri halinde akaid esasları açısından birçok problemin ortaya çıkmasına yol açacak olan bu mübalağalı ifadelerin teşvik (tergîb) çerçevesinde yorumlanması gerekir. Ayrıca bu konudaki sahih hadisleri göz önüne alarak evvâbın adlandırmasını kuşluk namazı için kullanmanın daha isabetli olduğunu söylemek de mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, "evvâb" md.; *Musned*, IV, 366, 367, 372; Dârimî, "Şalât", 153; Müslim, "Müsâfirîn", 143, 144; İbn Mâce, "İkâme", 185; Tirmizî, "Mevâkitü's-şalât", 204; Abdullah b. Mübarek, *Kitâbü'z-Zühd* (nşr. Habîbürrahmân el-Azamî), Haydarâbâd 1386 → Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye), s. 444-445, 453; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef*, III, 44-46; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1405/1984, IX, 68-71; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Kamhâvî), V, 21; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 314; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 157; Gazzâlî, *İhyâ*, Kahire 1387/1967, I, 260; Zemahşerî, *el-Fâ'ik*, I, 66; İbnü'l-Harrât, *eş-Şalâtü ve't-teheccüd* (nşr. Âdil Ebû'l-Me'âtî), Mansûre 1413/1992, s. 253-254; Kâsânî, *Bedâ'î*, I, 285; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 765, 767; Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 246-247; Heysemî, *Meccma'u'z-zevâ'id*, II, 229-230; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kağır*, I, 444; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuĥfetü'l-muĥtâc* [baskı yeri ve yılı yok] (Dârü'l-Fikr), II, 221, 223, 233, 238-239; Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl*, VII, 388; Şirbinî, *Muğnî'l-muĥtâc*, I, 225; Remlî, *Nihâyetü'l-muĥtâc*, Kahire 1389/1969 → Beyrut 1404/1984, II, 110, 122-123; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, I, 424; Derdîr, *eş-Şerĥu'l-kebir*, I, 313; Şevkânî, *Neylül-evtâr*, III, 62-64; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muĥtâr* (Kahire), II, 13-14; Nâsirüddin el-Elbânî, *el-Eĥâdîşü'd-đâ'ife*, Beyrut 1398, I, 480, 481; Zühaylî, *el-Fikĥü'l-İslâmî*, II, 45, 56, 64, 70, 71.

YUNUS VEHBİ YAVUZ

EVEL

(الأول)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

"İlk" mânasına gelen *evvel* kelimesinin kökü hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kur'an-ı Kerim'de Hadîd sûresinin 3. âyetinde âhîr ile birlikte Allah'a nisbet edilir. Bu âyetteki konumu göre *evvel* "varlığının başlangıcı olmayan", âhîr de "varlığının sonu bulunmayan" demektir. Kelâm, felsefe ve tasavvuf literatüründe *evvel-âhîr* yerine aynı anlamda kadîm-bâkî, ezeli-ebedî terimleriyle lem yezel - lâ yezâl tâbirleri de kullanılır. Kur'an'da Hadîd sûresin-

de yer alan *evvel* isminden başka birçok âyette yaratmayı başlatma, devam ettirme ve yenileme fiilleri, ayrıca göklerle yerin ve aralarındaki her şeyin yani kâinatın icat edilişi de Allah'a izâfe edilir (bk. M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "ĥalk" md.). Yaratmayı ilkin başlatan ve onu sürdüren, bütün nesne ve olaylarıyla birlikte tabiatı meydana getiren varlığın kendisi elbette yaratılmış olamaz. Buna göre söz konusu âyetler Allah'ın, varlığı zâtının gereği olup (vâcibü'l-vücüd) başkalarını icat eden bir *evvel* olduğunu vurgular. İhlâs sûresinde geçen *samed* ile (112/2) birçok âyette tekrarlanan *ganî* isimleri de (bk. *a.g.e.*, "ġanî" md.) Allah'ın her şeyden müstağni olduğunu ifade ederek *evvel* isminin mânasını pekiştirir.

Evvel ismi doksan dokuz esmâ-i hüsnâ hadislerinde yer aldığı gibi (Tirmizî, "Da'avât", 82; İbn Mâce, "Du'â", 10) Hz. Peygamber'in bizzat okuduğu ve kızı Fâtıma'ya öğrettiği dua ve niyaz metninde de geçmektedir: "Allahım! Sen *evvel*sin, senden önce hiçbir şey yoktur ve sen âhîrsin, senden sonra da hiçbir şey yoktur" (Müslim, "Zikir", 61; Ebû Dâvûd, "Edeb", 109; İbn Mâce, "Du'â", 2, 15).

Âlimler *evvel* ve *âhîr* isimlerinin Kur'an-ı Kerim'de olduğu gibi beraberce kullanılmasının gerektiğini söyler. Çünkü bunlar yaratılmışlar için söz konusu edildiğinde diğer bir varlığa göre öncelik veya sonralık gibi belli bir zaman ifade ederse de Allah'a izâfe edilince muhtevalarında ne izâfet ne de öncelik ve sonralık düşünülebilir. Şu halde O'nun *evveliyet* ve *âhîriyeti* zamanın başlangıç ve sonuç sınırlarının üstünde oluşu, başka bir deyişle esasen mevhum veya sadece zihni bir kavram niteliği taşıyan zamandan münezze bulunuşu demektir. Bu mânanın da ancak iki ismin beraber kullanılmasıyla elde edilebileceği kabul edilmiştir. Başta Mâtürîdî olmak üzere Halîmî, Abdülkâhîr el-Bağdâdî, Zemahşerî, Beyzâvî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî gibi âlimler de bu noktaya dikkat çekmişlerdir. Buna göre *evvel* Allah'ın selbî sıfatları grubu içinde yer alır. Nitekim Fîrûzâbâdî *evvel* ismine "ikincisi (yani şeriki) bulunmayan tek" mânası vermek suretiyle onu selbî sıfatlar içinde mütalaa etmiştir (*Kâmus Tercümesi*, "v'el" md.).

Evvel kavramı genellikle övgü için kullanılır; ayrıca insanlığın sahip olduğu birçok fazilet, maharet ve değerinin ilkin ki-

min tarafından ortaya konulduğu hususu hararetle tartışılır (bk. EVVÂL). Ancak bütün bu övgü vesileleri izâfi ve sınırlı olup her türlü güzellik, lutuf, ihsan ve erdem ilâhî kaynaklıdır; mutlak mânada *evveliyet* ve *âhîriyet* Allah'a mahsustur. Bununla birlikte kelâmcılar, Allah'ın âleme göre hem zaman hem illet olma bakımından önceliğini ısrarla belirtirken bazı filozoflar sadece illet olma bakımından önce olduğunu ileri sürmüşlerdir (bk. KIDEM).

Hadîd sûresinde (57/3) yer alan birbiriyle bağlantılı dört ismin (*evvel-âhîr-zâhîr-bâtın*) kelâm ve tasavvuf açısından ifade edebileceği mânâ ve muhteva üzerinde eski dönemlerden itibaren durulmuş ve ilgi çekici yorumlar yapılmıştır. Fahreddin er-Râzî, daha önceki görüşlerden de faydalanarak bu yorumları yirmi dörde kadar çıkarmıştır. Bunlar arasında *evvel-âhîr* bağlantısıyla ilgili olanlardan bazıları şöyledir: Allah, varlığının başlangıcı olmaması itibarıyla *evvel*, sonu olmaması itibarıyla *âhîr*dir. Kalplerden geçeni en baştan bilmesiyle *evvel*, kusurları -dilediği takdirde- sonuna kadar örtmesiyle *âhîr*dir. Yaratmayı başlatıp sürdürmesiyle *evvel*, yol göstermesi ve nihâî saadete erdirmesiyle *âhîr*dir (*Levâmî'u'l-beyyinât*, s. 325-328; ayrıca bk. ÂHİR).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "el-*evvel*" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "v'el" md.; *Kâmus Tercümesi*, "v'el" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "ĥalk", "ġanî" md.leri; Müslim, "Zikir", 61; İbn Mâce, "Du'â", 2, 10, 15; Ebû Dâvûd, "Edeb", 109; Tirmizî, "Da'avât", 82; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, Hacı Selimağa Ktp., nr. 40, vr. 755^b; Halîmî, *el-Minhâc*, I, 188; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-maĥâlât*, s. 43; Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, vr. 59^b-60^b; Kuşeyrî, *et-Taĥbîr fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhîm Besyûnî), Kahire 1968, s. 82-83; Gazzâlî, *el-Maĥsadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 146-147; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), IV, 63-64; Fahreddin er-Râzî, *Levâmî'u'l-beyyinât*, s. 325-328, 331-332; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûĥât*, I, 211; III, 198-200; IV, 331; VI, 61; Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, İstanbul 1296, II, 495; Suat Yıldırım, *Kur'an'da Ulâhiyyet*, İstanbul 1987, s. 262-263.

BEKİR TOPALOĞLU

EVELİYİYÂT

(لَوِيَّات)

Zihnin, doğrulamak için
hiçbir vasıtaya başvurmadan
kendiliğinden kabul ettiği
önergeler için kullanılan
mantık terimi
(bk. ZARÜRİYYÂT).